

6. Куракіна О. М. Зміст та критерії здоров'я у процесі формування культури здоров'я індивіда [Електронний ресурс] / О. М. Куракіна, А. В. Ольховнікова. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Pedagogica/68098.doc.htm

7. Лидьярд А. Бег с Лидьярдом / А. Лидьярд, Г. Гилмор. – М. : Физкультура и спорт, 1987.

8. Монтень М. Опыты / М. Монтень. – М. : Правда, 1991.

9. Няньковський С. Л. Стан здоров'я школярів в Україні [Електронний ресурс] / С. Л. Няньковський, М. І. Яцула, М. С. Чикайло, І. В. Пасечнюк. – Режим доступу: <http://www.mif-ua.com/archive/article/32962>

10. Сущенко Л. П. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини / Л. П. Сущенко // Запорізьк. держ. ун-т. – Запоріжжя, 1999. – 308 с.

11. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи

[Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.health.gov.ua/health.nsf/7cd1e76cd2c16dd6c12565fb002be32d/79a9a308803a86dfc22569fb0031c486?OpenDocument>

12. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм. – М. : Республика, 1992.

13. Шопенгауэр А. Избранные произведения / А. Шопенгауэр. – М. : Просвещение, 1992.

Стаття надійшла 4.10.2013 р.

УДК 372.46: 37.032

Аліса ПАВЛЮК

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДИТИНИ

У статті розглядаються наукові підходи до тлумачення понять "творчі здібності", "мовленнєво-творчі здібності" та наукові погляди на можливість розвитку творчих здібностей.

Ключові слова: творчість, творчі здібності, мовленнєво-творчі здібності, інтелектуальний розвиток.

А. Павлюк. Философско-педагогические основы развития творческих способностей ребенка. В статье рассматриваются научные подходы к толкованию понятий "творческие способности", "речево-творческие способности" и научные взгляды на возможность развития творческих способностей.

Ключевые слова: творчество, творческие способности, речево-творческие способности, интеллектуальное развитие.

A. Pavlyuk. Philosophical and pedagogical foundations for the development of creative abilities child. This article describes the scientific approaches to the interpretation of the concepts of "creativity", "speech-creativity" and scientific views on the possibility of the development of creative abilities.

Keywords: art, creativity, speech, creativity, and intellectual development.

Мета: дослідити філософсько-педагогічне підґрунтя, умови розвитку творчого потенціалу дитини.

Одне з найважливіших практичних завдань сучасності науковці, зокрема А. Блатнер, вбачають у необхідності зробити творчість базовою суспільною цінністю [1]. Адже в сучасній державі з її новітніми технологіями та швидким темпом розвитку не тільки науки і техніки, а й усіх сфер людської життєдіяльності особливо гостро постає потреба у високоосвічених мобільних членах суспільства, що не лише володіють знаннями й уміють застосувати їх на практиці, а й здатні знаходити нестандартні рішення у складних ситуаціях, діяти не за шаблоном, відступати від загальноприйнятих стандартів та розглядати проблему під новим ракурсом. Для цього необхідно з раннього дитинства розвивати творчі здібності, тому що лише творча особистість здатна продукувати нові ідеї, створювати щось оригінальне, особливе.

Відповідно до вимог сучасності потрібно вдосконалювати і сучасну освіту. Школа повинна орієнтуватися на створення оптимальних умов для всебічного розвитку кожної дитини, скеровуватися не на заучування готової інформації, а на формування в учнів здібностей самостійно осмислювати навколишню дійсність, орієнтуватися в безмежному інформаційному просторі та вміти знаходити необхідну інформацію, творчо підходити до розв'язання поставлених завдань. Адже людина освічена, за влучним висловлюванням Георга Зіммеля, – це та людина, котра знає, де знайти те, чого вона не знає.

Спроби розтлумачити поняття "творчість", з'ясувати механізми цього процесу, розробити методику розвитку творчої особистості завжди були й зали-

шаються актуальними для представників різних галузей наукових знань.

Цікавими для нас є погляди на означену проблему представників української філософії. Так, звертаючись до філософсько-літературної спадщини Г. Сковороди, знаходимо думки про те, що від природи в людині закладено великі творчі можливості, потрібно лише створити належні умови для їхнього розквіту. Г. Сковорода обстоював безмежні можливості людського пізнання, силу людського розуму, самопізнання, закликав до самовдосконалення, самоосвіти, виховання розуму і цінунання часу. В основі його концепції виховання лежить принцип "спорідненості". Завдання в тому, щоб виявити "спорідненість", забезпечити умови для розвитку внутрішніх здібностей людини, її творчої самореалізації в будь-якій праці, адже остання є головним чинником розвитку розуму [2].

Особлива роль у становленні й вирішенні проблеми творчості належить І. Франкові. Він зосереджував свої дослідження на питаннях психології відкриття, ролі свідомого і несвідомого у творчому процесі, асоціативної діяльності як складової творчості, місця наукової критики у творчих процесах. Оригінально вирішується концепція творчості в його трактаті "Із секретів поетичної творчості". Франко звертав увагу на особливу роль суб'єктивного фактора в становленні творчого таланту. На його думку, щира, доброзичлива підтримка, професійний підхід, запалення вогню творчої насаги в душі і серці початківців є тими чинниками, які скорочують час становлення творчих індивідуальностей [2].

У сучасній культурологічній науці

творчість розглядається як здатність адаптаційно реагувати на потребу в новому способі існування. У будь-якій царині творчості особистість, її духовний світ відіграє визначну роль. Без суб'єктивності процес відображення дійсності був би механічним її копіюванням, простою репродукцією. Іншими словами, творчість дає змогу людині виявити себе, знайти в собі те справжнє, що й становить її власну сутність [3, 75].

На думку переважної більшості науковців, природні задатки творчих здібностей притаманні кожній людині від народження. Проте, щоб їх розкрити й розвинути відповідним чином, необхідні певні об'єктивні й суб'єктивні умови. До них належать: раннє і вміле навчання, творчий клімат, наявність таких вольових якостей, як наполегливість, працездатність, сміливість тощо.

Як відзначають дослідники, творчі здібності передбачають або, точніше сказати, гарантують наявність творчого мислення, яке характеризується здатністю відступати від послідовного логічного розгляду фактів, що дає змогу побачити щось нове в давно звичному. Але існує й інша точка зору, що полягає у розумінні процесу творчості як банального перебирання й відбору можливих варіантів, адже в процесі розв'язання завдання доводиться обирати між багатьма альтернативами [4].

Чимало представників зарубіжної педагогічної думки часто заперечують суттєвий вплив навчання на розвиток творчого мислення. Інтелектуальний, творчий розвиток розглядається ними як цілком самостійний процес, незалежний від навчання. Основою такого підходу є твердження про те, що роль спадковості переважає в інтелектуальному, а відтак і творчому розвитку дитини (Г. Айзенк, К. Джексон).

Проте переважна більшість науковців дотримуються іншої думки. Вона полягає в тому, що всі види і форми психіки – елементарні сенсорні реакції чи творча діяльність – являють собою різні види адаптації індивіда, що послідовно ускладнюються. Тому творчого мислення як однієї з форм поведінки можна навчати (Ф. Бартлет, Ю. Мальцман та ін.).

У вітчизняній педагогіці вже 30-х роках минулого століття було запропоновано систему навчання, зорієнтовану на всебічний розвиток особистості. Основна її ідея в тому, що інтелектуальний розвиток людини, як і загальний, опосередковані навчанням. Найбільш розгорнуто ця думка представлена в працях Л. Виготського та його учнів. Так, учений стверджував, що наслідком правильно організованого навчання є розумовий розвиток, відповідне навчання приводить до

розвитку творчого мислення [5, 450].

Слід зазначити, що в сучасній психології з'явилися експериментальні дані, що свідчать про відсутність зв'язку між показниками інтелекту і творчих здібностей. Відповідні дослідження проводили психологи Гетцельс, Джексон, Воллах і Коган [6]. Педагогічний висновок, який можна зробити на основі таких даних, полягає в тому, що розвиток інтелекту не обов'язково приводить до розвитку творчих здібностей і, навпаки, розвиваючи творчі здібності, слід пам'ятати про інтелектуальний розвиток.

Багато науковців пов'язують творчі здібності, саму здатність до творчої діяльності з особливостями мислення. Зокрема, відомий американський психолог Гілфорд у ході наукових досліджень з'ясував, що творчим особистостям властиве так зване дивергентне мислення [7]. Його характерною ознакою є те, що, розв'язуючи певне завдання, людина з таким типом мислення зосереджує увагу не на знаходженні єдиного правильного розв'язку, а розпочинає пошуки у всіх можливих напрямках для того, щоб розглянути якомога більше варіантів. На необхідність розвивати дивергентне мислення вказує і знаний психолог І. Кон. На його думку, саме таке мислення, що передбачає можливість існування безлічі однаково правильних відповідей на одне й те саме питання, стимулює й активізує творчі можливості кожного [8].

Дивергентний спосіб мислення, за Гілфордом, закладений в основі творчого мислення і дозволяє творчим особистостям створювати абсолютно нові комбінації з елементів, що добре відомі більшості людей, але використовуються ними тільки певним чином, або ж формувати такі зв'язки між двома елементами, що, на перший погляд, не мають між собою нічого спільного [9]. Тобто людям із стандартним способом мислення, звиклим до застосування у своїй розумовій чи іншій діяльності певних завчених алгоритмів, кліше, навіть не спало б на думку розглядати поєднання несумісних, на їхній погляд, елементів як можливий варіант вирішення поставленого завдання.

На думку переважної більшості науковців, чи не найважливішим напрямом на шляху формування творчих здібностей дитини, у тому числі й мовленнєво-творчих, є розвиток уяви. Наприклад, Л. Виготський довів, що уява дитини не є сталою ознакою, набутою при народженні, а являє собою динамічну систему, що розвивається й збагачується поступово в процесі накопичення життєвого досвіду. Учений стверджував, що всі образи дитячої уяви, якими чудернацькими вони не були б, мають у своїй ос-

нові уявлення і враження, отримані в реальному житті [10].

Таким чином, можна зробити висновок, що здатність до творчої діяльності безпосередньо залежить від багатства та різноплановості попереднього досвіду людини. Відтак, щоб створити найоптимальніші умови для розвитку творчих здібностей, необхідно розширювати, збагачувати досвід дитини. Адже чим більше дитина чула, бачила, пережила, чим більше вона здобула і засвоїла знань, чим більшою кількістю елементів дійсності вона оперує в своєму досвіді, тим значимішою і продуктивнішою, за інших рівних умов, буде діяльність її уяви [9]. Саме з накопичення досвіду починається розвиток уяви і, як наслідок, здатності до творчої діяльності.

Звичайно, швидкість і гнучкість, оригінальність і допитливість, точність і сміливість думки, що вважаються основними показниками творчих здібностей, переважно є вродженими характеристиками. Проте, як зазначав дослідник психології творчості П. Торренс [6], успадкований потенціал не найважливіший показник майбутньої творчої продуктивності. Здатність до творчості, на його думку, більшою мірою залежатиме від впливу дорослих.

Отже, як було зазначено вище, особлива роль у творчому становленні особистості належить об'єктивним факторам, а саме: забезпеченню належних умов для розвитку внутрішніх здібностей людини; професійному підходу; правильно організованому навчанням; ширій, доброзичливій підтримці дорослими всіх творчих починань дитини. Адже щоб навчити творити, нестандартно мислити, потрібно лише сформувати в неї свідоме ставлення до творчої діяльності, довести її важливість і необхідність у соціальному плані. Якщо від самого початку навчальної діяльності готувати школяра до того, що він повинен вчитися створювати, вигадувати оригінальні ідеї, знаходити нестандартні рішення завдань, то формування такої особистості відбуватиметься в атмосфері постійного творчого пошуку і сприятиме розвитку уяви, мислення, творчих здібностей, соціальної компетенції загалом.

Цілком очевидно, що в наш непростий час гостро постає потреба у вихованні творчої особистості, яка зможе самостійно орієнтуватись у дійсності, зуміє знайти нестандартні рішення на основі критичного ставлення до здобутої інформації. І починатися цей процес повинен з раннього дитинства, оскільки з численних досліджень науковців стало відомо, що творчі здібності формуються протягом усього життя людини, проте в генезі

їх становлення існують оптимальні сенситивні вікові періоди [11]. Як свідчать праці психологів, у дитячому віці людина більш творча, ніж у зрілому, здатність до формування творчого мислення в дітей розвинена набагато краще, ніж у дорослих. Це значною мірою пояснюється тим, що на дітей не впливають стереотипи, вони вільні у своїх творчих виявах, продукують тому, що їм подобається сам процес творчості, котрий приносить радість відкриття [12, 88]. Проте без належного тренування з часом така здатність послаблюється. Та й з біологічної точки зору в міру старіння мозок людини поступово атрофується, зменшується активність клітин, тобто відбуваються зміни, що негативно впливають на його когнітивні та творчі функції.

Сучасна стратегія в теорії та практиці освіти щодо розвитку творчих здібностей дитини характеризується певними суперечностями між соціальною значимістю розвитку творчого мислення та недостатньою розробленістю науково-методичного забезпечення для організації творчої діяльності учнів [13]. Однозначної відповіді на питання, які умови слід створити для оптимального розвитку творчих здібностей дитини, ще немає. Тому проблема залишається актуальною. Однак існує низка порад. Серед них хочемо відзначити рекомендації американського психолога Дж. Сміта, що демонструють типовий підхід зарубіжних учених до означеної проблеми і, вважаємо, перегукуються із зазначеними вище поглядами вітчизняних науковців (Виготський, Сковорода, Франко).

На думку Дж. Сміта, навчання творчості стане можливим, якщо будуть створені такі основні умови:

- фізичні, тобто наявність матеріалів для творчості й можливості в будь-яку хвилину діяти з ними;
- соціально-економічні, за яких дитина має відчуття зовнішньої безпеки, тобто знає, що її творчі вияви не отримають негативної оцінки з боку дорослих;
- психологічні умови, зміст яких полягає в тому, що в дитини формується відчуття внутрішньої безпеки, розкритості й свободи завдяки підтримці дорослими її творчих починань [6].

Але роль дорослих у цьому процесі не обмежується лише створенням умов. Вона полягає ще й у тому, щоб активно допомагати дитині в розвитку її творчих здібностей. З цього приводу будуть корисними рекомендації, адресовані батькам, що розробив американський психолог Дж. Гауен: потрібно виважено сприймати найдивовижніші ідеї дитини, уникаючи негативного їх оцінювання, надміру не опікувати дитину, щиро ставитися до

неї, навчити покладатися на ризик та інтуїцію, забезпечити позитивний творчий вихід її енергії [12, 88].

Існують відповідні рекомендації також і для педагогів. Відомий психолог-гуманіст К. Роджерс [14] зазначав, що головною проблемою в навчанні є розробка методів, здатних підтримувати в усіх школярів природну допитливість і жагу до знань, стимулювати дух відкриттів. Це вимагає від учителя вміння працювати у творчому режимі, постійно вдосконалювати свою професійну діяльність, опановувати специфічні форми та методи розвитку творчих можливостей учнів. У контексті зазначеного підходу педагог повинен оволодіти наукою й мистецтвом створення розвивального довкілля для школярів, оснащувати й диференціювати його впливи; плетання виховних взаємостосунків, за яких утілюються в життя людські взірці-ідеали; збагачення особистісної культури шляхом паритетної співпраці та допомоги дитині у визначенні індивідуального способу життя [12, 88].

За спостереженнями психологів, друга хвиля максимального прояву творчих здібностей у дітей припадає на перші три роки навчання в школі (перша хвиля – від 3,5 до 4,5 років). Тому необхідно докладати максимум зусиль, щоб раціонально використати цю вікову особливість. Завдання педагога не лише в тому, щоб зберегти, не загубити дитячий потяг до творчої діяльності як такої, а й прищепити впевненість у необхідності цієї діяльності в подальшому для успішної реалізації себе як особистості в майбутньому. Адже досить часто в процесі перетворення колишнього дошкільника на "справжнього" школяра, у гонитві за інтелектом та дисципліною втрачається первинна спонтанна відважність дитини, з'являється невпевненість, боязкість не виспатися в образ вихованого учня, бути висміяним, висвареним тощо.

Відтак слід пам'ятати, що якою мірою розвинуться творчі здібності дитини залежить не тільки або не стільки від успадкованого потенціалу, скільки від впливу дорослих. Сім'я, учителі здатні розвинути або знищити творчий потенціал дитини.

Щодо особистості педагога, то ще В. Сухомлинський вказував, що робота вчителя – це творчість, а не буденне заштовхування в дітей готових знань. Тож очевидним є той факт, що важлива роль у формуванні творчої особистості належить наставнику. Адже дати імпульс розвитку творчих здібностей може лише творча особистість, яка наділена яскраво вираженими креативними рисами: розвинутою творчою уявою, фантазією та інтуїцією; схильністю до педагогічних

інновацій, розвиненістю продуктивного мислення, здатністю до комбінування, свободи асоціацій. Творчий педагог створює в класі атмосферу, що передбачає схвалення, підтримку пошукової активності учнів, ініціативи, оригінальності та самостійності у вирішенні навчальних завдань; сприяє та стимулює прагнення дітей до самовираження; розробляє і конструює нові форми навчальної взаємодії, широко використовує інтерактивні методи і прийоми навчання, спрямовані на розвиток творчої особистості [15].

Л І Т Е Р А Т У Р А

1. *Титаренко Т. М.* Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Титаренко Т. М. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.
2. *Бердяєв М. А.* Філософська концепція творчості / Бердяєв М. А. / Режим доступу : http://bezreferata.com/ukr/r8516_5/
3. *Морщакова О.* Єдність культури та особистості: феномен творчості / О. Морщакова // Психологія і суспільство. – 2010. – № 3. – С. 70–80.
4. Енциклопедія "Кругосвет". – Режим доступу: <http://slovari.yandex.ru/dict/krugosvet/%D0%A2%D0%B2>
5. *Виготський Л. С.* Педагогическая психология / Виготський Л. С. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
6. Розвиваємо творчі здібності дітей. Вправи, поради, ділимося досвідом. – Режим доступу : <http://www.malecha.org.ua/forum/index.php>
7. *Березина В. Г.* Детство творческой личности / Березина В. Г., Викентьев И. Л., Модестов С. Ю. – СПб., 1994.
8. *Кон И. С.* Социология личности / Кон И. С. – М., 1968.
9. Развитие творческих способностей. – Режим доступу: <http://referats.qip.ru/referats/preview/91561/>
10. *Ендовицкая Т.* О развитии творческих способностей / Т. Ендовицкая // Дошкольное воспитание. – 1967. – № 12. – С. 73–75.
11. *Коваленко Т.* Развитие творческих способностей младших школьников. – Режим доступу : <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study>
12. *Олексюк В.* Творчий потенціал особистості як змістовий аспект її життєвого шляху / В. Олексюк // Психологія і суспільство. – 2010. – № 3. – С. 85–90.
13. *Курята Ю. В.* Креативне мислення як чинник соціалізації дітей молодшого шкільного віку : дис ... канд. наук : 19.00.07.
14. *Роджерс К. Р.* Творчество как усиление себя / К. Р. Роджерс // Вопросы психологии. – 1990. – № 1. – С. 164–168.
15. *Сафарян С. І.* Основні чинники формування творчої особистості та розвитку її творчих здібностей у процесі навчання. – Режим доступу : <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/1/statti/2safaryan/2safaryan.htm>

Стаття надійшла 25.10.2013 р.